

АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ПІДРИВАЄ АМБІЦІЇ РФ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

В. Ярмоленко, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

В аналітичній записці розглянуто перспективи реалізації декларованих керівництвом РФ ініціатив із формування євразійської системи колективної безпеки в контексті повномасштабного вторгнення в Україну та конфронтації із державами Заходу.

Висновки

1. Основними мотивами РФ щодо активізації практичної реалізації ідеї євразійської системи колективної безпеки є спроба перезавантажити наявні регіональні безпекові механізми (насамперед ШОС – Шанхайська організація співробітництва та ОДКБ – Організація договору про колективну безпеку), діяльність яких набуває все більше символічного характеру.

2. Агресія Росії проти України, ескалація її відносин із Заходом та неспроможність забезпечити безпеку членів ОДКБ підривають довіру до російських гарантій у рамках регіональних безпекових організацій та спонукають традиційних партнерів РФ до пошуку альтернативних механізмів забезпечення безпеки.

3. Подальша реалізація російських безпекових ініціатив значною мірою залежатиме від рівня стратегічної взаємодії Росії та Китаю, яка все більше набуває асиметричного характеру (зростає стратегічна, технологічна та зовнішньоторговельна залежність РФ від КНР).

4. Сьогодні можливість формування у середньостроковій перспективі задекларованої РФ альтернативної системи євразійської безпеки бачиться малоімовірною через низку об'єктивних та суб'єктивних факторів, головними з яких є продовження збройної агресії Росії проти України, неспроможність Москви виконувати взяті на себе зобов'язання в рамках існуючих безпекових організацій, суттєва відмінність мотивів та причин потенційних членів щодо їх участі у чинних регіональних організаціях та механізмах, що діють в Азії.

Протягом 2024 р. керівництво та офіційні представники РФ у своїй публічній риторичі активізували просування планів щодо практичного впровадження ідеї євразійської системи колективної безпеки. Так, 14 червня 2024 р. В. Путін під час виступу на колегії МЗС РФ заявив про необхідність розробки системи «рівної та

неподільної системи» безпеки в Євразії та поступового згорання в цьому регіоні присутності «зовнішніх держав». 22 червня 2024 р. під час виступу перед випускниками військових вузів глава Росії заявив про можливість обговорення такої системи з усіма сторонами, зокрема з ЄС та НАТО.

Суть «Великого євразійського партнерства»

Попри те, що ідея «Великого євразійського партнерства» є основою зовнішньополітичного курсу РФ (визначена в Концепції зовнішньої політики та Концепції національної безпеки) й постійно присутня у програмній риторичі В. Путіна, її зміст залишається узагальненим та зводиться переважно до:

- прагнення поєднати чинні міжнародні регіональні організації та механізми взаємодії між державами в регіоні, зокрема ШОС, БРІКС, ЄАЕС (Євразійський економічний союз), СНД (Співдружність Незалежних Держав), ОДКБ, НВЗДА¹, ОПОШ («Один пояс, один шлях») тощо;
- декларування «рівності» держав-учасниць незалежно від їх розмірів та потенціалу;
- гарантування захисту можливості учасників новоствореної системи колективної безпеки проводити незалежну від волі великих держав (натяк на західні країни) зовнішню політику та реалізації ними «справжнього» суверенітету;
- запровадження мережовості механізмів забезпечення безпеки (формальної відсутності наднаціональної інституції та зобов'язуючої нормативно-правової бази).

У цілому, потенційний проєкт системи євразійської безпеки керівництво РФ пропонує формувати навколо широкого кола сфер – спільного економічного простору, трансконтинентальних транспортно-логістичних сполучень, сировинних трубопроводів, спільних підходів до цифровізації тощо. Водночас, у ньому не передбачено можливості імплементації механізму безпосередньої воєнної участі одних членів у захисті інших у разі агресії проти них третіх держав, за аналогією принципу, що діє в НАТО.

Співставлення з інтересами великих регіональних держав

Керівництво РФ, ймовірно, прагне також підсилити задекларовану керівництвом КНР «Ініціативу глобальної безпеки» (ІГБ) регіональним аспектом її

¹ НВЗДА – Рада зі взаємодії та зміцнення заходів довіри в Азії – міжурядова організація для зміцнення співпраці з метою безпеки і стабільності в Азії. Створена у 1992 р. на 47-й сесії Генеральної Асамблеї ООН.

імплементації та уніфікувати риторичку, спрямовану проти глобального лідерства та воєнної присутності США в регіонах, де Китай та РФ мають власні інтереси².

Основні тези ІГБ було виголошено главою Китаю Сі Цзіньпіном 21 квітня 2022 р. у промові на Боаоському Азійському форумі, а також доктринально закріплено в Концептуальному документі щодо ІГБ МЗС КНР 21 лютого 2023 р. та Законі про зовнішню політику КНР від 1 липня 2023 р. Зокрема до ІГБ увійшли такі тези:

- відстоювання загальної безпеки, поважаючи та охороняючи безпеку кожної держави;
- повага до суверенітету та територіальної цілісності всіх держав;
- дотримання цілей та принципів Статуту ООН;
- безпека однієї держави не повинна забезпечуватися за рахунок безпеки інших;
- мирне вирішення розбіжностей та суперечок між державами завдяки діалогу та консультацій;
- війна та санкції не є фундаментальним вирішенням суперечок;
- підтримка безпеки як у традиційних, так і нетрадиційних сферах³.

У цьому контексті РФ прагне уникнути ситуації фактичного зіткнення інтересів із КНР як ситуативним партнером у регіонах, які Росія фактично вважає власною зоною впливу, насамперед у Центральній Азії. Також Москва намагається оминати технологічну ізоляцію та диверсифікацію сировинного експорту в умовах міжнародних санкцій.

Водночас, декларативно гнучкий підхід до формування архітектури колективної безпеки з боку РФ має сприяти приєднанню до неї Індії, держав Перської затоки та Туреччини, повністю чи частково задіяних у наявних регіональних механізмах, або які прагнуть до них долучитися (ШОС, НВЗДА, БРІКС) та паралельно зберігають активні відносини із Заходом. Проте, з точки зору названих гравців, участь у подібних об'єднаннях є переважно демонстрацією незалежної та прагматичної зовнішньої політики, спрямованої на збільшення економічних переваг, підвищення власного статусу та доповнення до чинних двосторонніх відносин із РФ та КНР, ніж на підтримку формування альтернативного західному міжнародному порядку.

Проблема функціонування чинних регіональних механізмів

Низька інституційна спроможність та ефективність чинних регіональних безпекових організацій та механізмів, що діють в Азії, та в яких РФ відіграє

² Доповідь «Воєнна гегемонія США: джерела факти та небезпеки». *Russian.News.CN*. 09.10.2024. URL: <https://russian.news.cn/20230907/c13b6ff68b084c21a84fef0603657b90/c.html>

³ Report on the Implementation Progress of the Global Security Initiative (2024). URL: https://www.ciis.org.cn/english/NEWS_183/202407/W020240718536292251492.pdf

провідну роль (ШОС та ОДКБ), ставить під сумнів спроби розвинути альтернативні Заходу регіональні інтеграційні проєкти.

Збільшення кількості держав-членів ШОС обмежує її практичну роль. Додатковим стримуючим чинником для поглиблення інтеграції залишаються протиріччя, а подекуди і конфронтація, в двосторонніх відносинах між окремими членами цієї організації (насамперед, конфлікт між Індією та Пакистаном, суперництво між Індією та Китаєм), а також прагнення окремих держав-членів надалі дотримуватися рівновіддалених відносин як із основними військово-політичними силами ШОС (РФ та КНР), так і з США та їх союзниками.

Криза у функціонуванні ОДКБ значно послабила вплив РФ у регіоні СНД. Слабка реакція на конфлікт між Азербайджаном та Вірменією, а також між Киргизстаном та Таджикистаном, спонукала ці держави шукати підтримки серед позарегіональних гравців (приміром, активізувалася військово-технічна співпраця Киргизстану з Туреччиною, зміцнилися безпекові відносини Вірменії з США та Францією). Вірменія фактично призупинила участь у діяльності ОДКБ. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну та ініційована Росією ескалація конфронтації із Заходом (а також пов'язаний з цим «ядерний шантаж» РФ) стали додатковими чинниками для пошуків державами регіону диверсифікації багатосторонньої співпраці (зміцнення відносин Вірменії з ЄС, активізація форматів ЦА+Китай, ЦА+ЄС та ЦА+США).